

६. दवांत आलिस भल्या पहाटीं

बा. सी. मर्ढेकर (१९०९ ते १९५६) :

कवी, कादंबरीकार, समीक्षक, सौंदर्यमीमांसक. भावोत्कट तरीही चिंतनशील असणारी, मानवी जीवनातील तसेच वर्तमान परिस्थितीतील अंतर्विरोधाच्या जाणिवेने निर्माण झालेली अस्वस्थता व्यक्त करणारी मर्ढेकर यांची कविता वैशिष्ट्यपूर्ण ठरली. 'नवीनता' ही संकल्पना त्यांनी समीक्षेत रुजवली आणि स्वतःच्या कवितेतून तिचा प्रत्यय वाचकांना घडवला. त्यांची कविता आविष्काराच्या दृष्टीने प्रयोगशील व क्रांतदर्शी होती. विसाव्या शतकातील भारतीय साहित्यातील एक समर्थ कवी अशी ख्याती त्यांना लाभली. 'शिशिरागम', 'कांहीं कविता', 'आणखी कांहीं कविता' हे कवितासंग्रह; 'रात्रीचा दिवस', 'तांबडी माती' व 'पाणी' या तीन कादंबऱ्या प्रसिद्ध. काव्य-कलाविषयक त्यांच्या प्रगल्भ अशा जाणिवेने मराठी कवितेचे स्वरूप अंतर्बाह्य पालटून टाकले. मराठी काव्य क्षेत्रातील केशवसुतांच्या नंतरचे महत्त्वाचे परिवर्तन मर्ढेकरांच्या कवितेने घडवले आहे. म्हणूनच त्यांना 'दुसरे केशवसुत' म्हटले जाते. 'सौंदर्य आणि साहित्य' हे समीक्षणात्मक लेखन प्रसिद्ध. त्यांचे सौंदर्यशास्त्रविषयक लेखन त्यातील मौलिक सिद्धान्तांमुळे गाजले.

प्रस्तुत कविता म्हणजे प्रेयसीच्या आगमनाच्या आठवणीचे भावरम्य वर्णन आहे. पहाटेच्या संधीकाली कवीची प्रेयसीशी दृष्टिभेट झाली. ती भेट कदाचित स्वप्नातील असेल वा प्रत्यक्षातील. त्यामुळेच भेटीचे स्वरूप धूसर होते. प्रेयसी आली तेव्हा तिने पहाटेच्या आकाशात तेजाळणाऱ्या शुक्राप्रमाणे कवीच्या मनाचे आकाश उजळून टाकले. तिचे चालण्यातले सौंदर्य, चंचल नजर यामुळे कवीची वृत्ती काहीशी उल्लसित झाली; परंतु हसूनसुद्धा ती अनोळख्यासारखी वागली. यामुळे कवीच्या मनातील व्याकूळता कायमच राहिली. प्रेमातील परस्परविरोधी भावनांचे धागे गुंफून हळव्या मनःस्थितीचे चित्रण कवीने अत्यंत तरलतेने केले आहे.

दवांत आलिस भल्या पहाटीं
शुक्राच्या तोऱ्यांत एकदा;
जवळुनि गेलिस पेरित अपुल्या
तरल पावलांमधली शोभा.

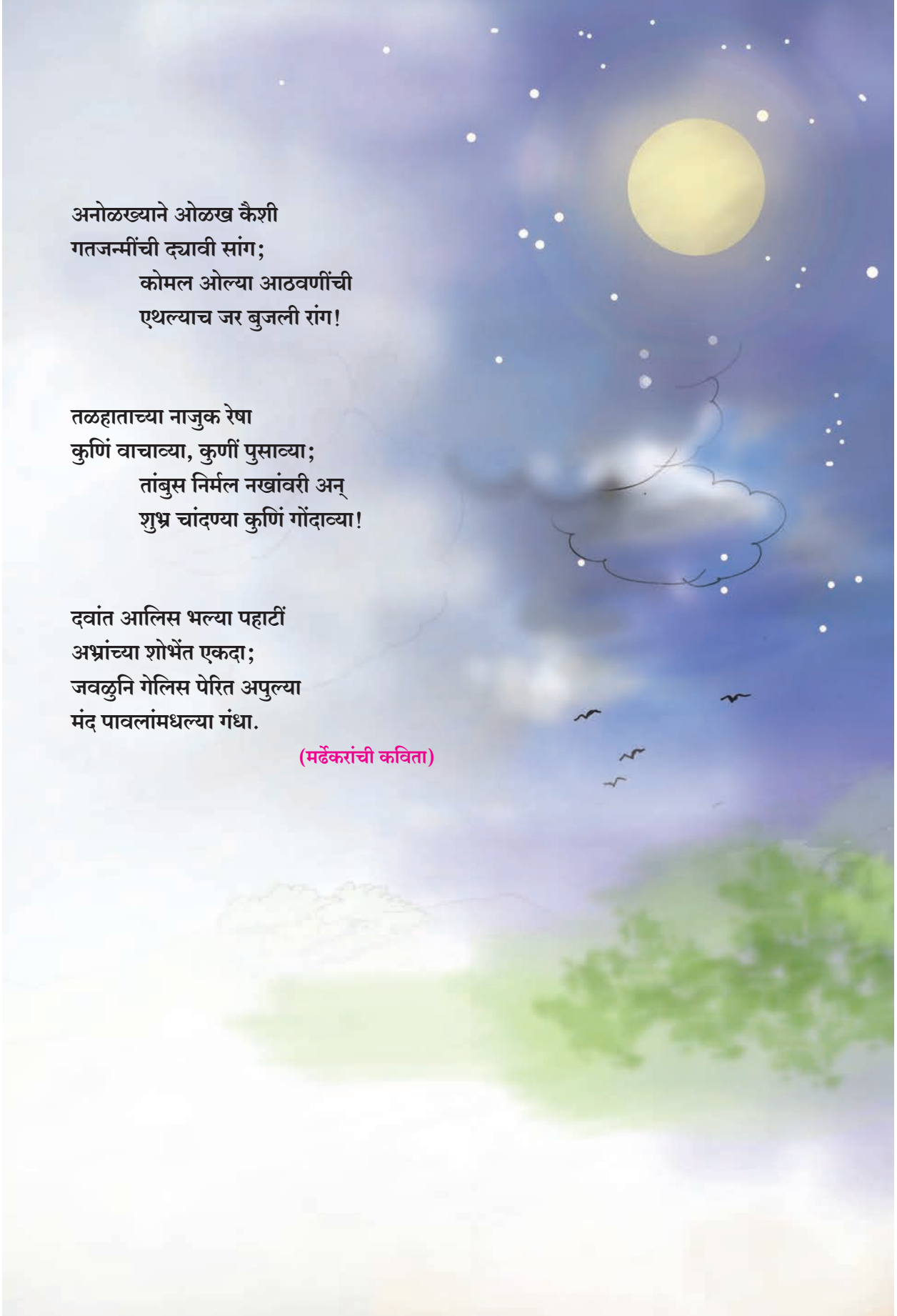
अडलिस आणिक पुढे जराशी
पुढे जराशी हसलिस;

—मागे

वळुनि पाहणें विसरलीस का?
विसरलीस का हिरवे धागे?

लक्ष्य कुठे अन् कुठे पिपासा,
सुंदरतेचा कसा इशारा;
डोळ्यांमधल्या डालिंबांचा
सांग धरावा कैसा पारा!

अनोळख्याने ओळख कैशी
गतजन्मींची द्यावी सांग;
कोमल ओल्या आठवणींची
एथल्याच जर बुजली रांग!

तळहाताच्या नाजूक रेषा
कुणिं वाचाव्या, कुणीं पुसाव्या;
तांबूस निर्मल नखांवरी अन्
शुभ्र चांदण्या कुणिं गोंदाव्या!

दवांत आलिस भल्या पहाटीं
अभ्रांच्या शोभेंत एकदा;
जवळुनि गेलिस पेरित अपुल्या
मंद पावलांमधल्या गंधा.

(मर्ढेकरांची कविता)

(१) योग्य पर्याय निवडून वाक्ये पूर्ण करा.

(अ) शुक्राच्या तोऱ्यात म्हणजे-

- (१) शुक्रताऱ्याच्या तेजस्वी प्रकाशात.
- (२) शुक्रताऱ्याच्या आकाशी आगमनात.
- (३) शुक्रताऱ्याप्रमाणे उजळणाऱ्या कविमनात.
- (४) शुक्रताऱ्याच्या अहंकारीपणात.

(आ) हिरवे धागे म्हणजे-

- (१) हिरव्या रंगाचे सूत.
- (२) हिरव्या रंगाचे कापड.
- (३) हिरव्या रंगाचे गवत.
- (४) ताजा प्रेमभाव.

(इ) सांग धरावा कैसा पारा! म्हणजे-

- (१) पाऱ्यासारखा निसटणारा अनुभव.
- (२) हातातून निसटणारा पारा.
- (३) पाऱ्यासारखा चकाकणारा.
- (४) पाऱ्यासारखा पारदर्शक असलेला.

(ई) अभ्रांच्या शोभेंत एकदा म्हणजे-

- (१) आकाशात अल्पकाळ शोभून दिसणाऱ्या ढगांप्रमाणे.
- (२) काळ्या मेघांप्रमाणे.
- (३) आकाशात गरजणाऱ्या ढगांप्रमाणे.
- (४) आकाशात धावणाऱ्या ढगांप्रमाणे.

(२) (अ) प्रेयसीच्या दृष्टिभेटीनंतर प्रेयसीविषयी कवीच्या मनात निर्माण झालेले प्रश्न निवडा.

- (१) प्रेयसीचे नाव काय ?
- (२) ती वळून पाहणे का विसरली असावी ?
- (३) भूतकाळातील प्रेम विसरली असल्यास आता ओळख कशी द्यावी ?
- (४) ती कुठे राहते ?
- (५) तिचे लक्ष नसताना तिचे सौंदर्य कोणता इशारा देत असावे ?
- (६) तिने सुंदर वस्त्र परिधान केले आहे का ?
- (७) तिचे डोळे कोणता इशारा देतात ?
- (८) तळहाताच्या नाजूक रेषांवरून प्रेमाच्या भवितव्याचे भाकीत कोणी करावे ?

(आ) खालील अर्थाच्या ओळी कवितेतून शोधा.

- (१) वर्तमानातील ताऱ्या आठवणीच जर विरून चालल्या असतील तर अनोळखी झालेल्या गतकाळातील प्रेमाची आता ओळख तरी कशी द्यावी ?
- (२) तळहातावरील नाजूक रेषा तरी कुठे वाचता येतात ? मग त्यावरून भविष्यकाळातील भेटीचे भाकीत तरी कसे करता येईल ?

(३) विरल, सुंदर अश्वे अरुणोदयाच्या प्रतीक्षेत असताना अशीच एकदा तू आलीस आणि जवळून जाताना आपल्या आठवणींचा गंध मनात पेरीत गेलीस.

(३) (अ) सूचनेप्रमाणे सोडवा.

- (१) 'पहाटी' हे उत्तर येईल असा प्रश्न तयार करा.
- (२) एका वाक्यात उत्तरे लिहा.
- (अ) कवीची प्रेयसी केव्हा आली ?
- (आ) डोळ्यांना कवीने दिलेली उपमा कोणती ?
- (इ) कवीला प्रेयसीची जाणवलेली पावलं कशी आहेत ?
- (ई) प्रेयसीच्या आठवणीसाठी कवितेत आलेली दोन विशेषणे कोणती ?
- (उ) 'अनोळख्याने' हा शब्द कोणासाठी वापरला आहे ?

(आ) खालील चौकटी पूर्ण करा.

कवितेचा विषय	कवितेची मध्यवर्ती कल्पना	कवितेतील तुम्हांला आवडलेले शब्दसमूह	कवितेतील छंद

(४) काव्यसौंदर्य.

- (अ) 'डोळ्यांमधल्या डाळिंबांचा, सांग धरावा कैसा पारा!' या काव्यपंक्तीचा तुम्हांला समजलेला अर्थ स्पष्ट करा.
- (आ) 'जवळुनि गेलिस पेरीत अपुल्या मंद पावलांमधल्या गंधा.' या ओळींमधील भावसौंदर्य तुमच्या शब्दांत लिहा.

(५) अभिव्यक्ती.

प्रस्तुत प्रेमकवितेचे तुम्हांला जाणवलेले वेगळेपण स्पष्ट करा.

(६) रसग्रहण.

'दवांत आलिस भल्या पहाटी' या कवितेचे रसग्रहण करा.

